

Έγραψαν
για τους
Δελφούς

Επιμέλεια κειμένων: Αθανασία Ψάλτη, Γεώργιος Αγιαμαρνώτης

Οικονομική υποστήριξη: Γιώργος Αλιπαρμάκης, Ιωάννα Παπανικολάου

Καλλιτεχνική επιμέλεια: Σπήλιος Πίστας

Σχεδιασμός: UrStage

© 2023 - Υπουργείο Πολιτισμού

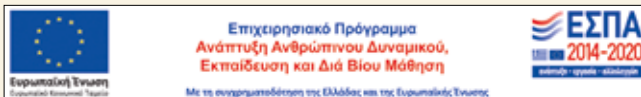
Η συγκέντρωση του υλικού έγινε από την Σοφία Χηριάδου Καμπάνη στο πλαίσιο της έκθεσης «Οι Δελφοί τη δεκαετία του 1950 με το φακό του Robert Mac Cabe».

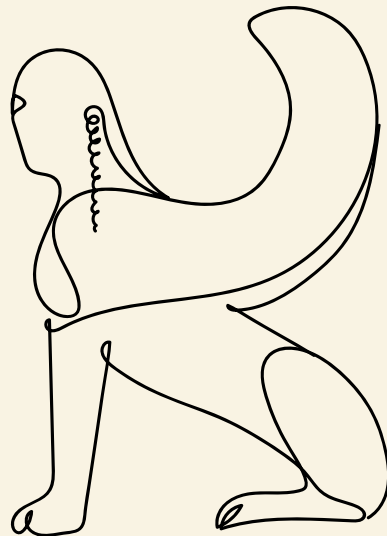
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Πολιτισμού

Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων
και Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Εφορεία Αρχαιοτήτων Φωκίδος

delphi.culture.gr

1.

Τραγουδώ την Άρτεμη τη χρυσόβελη και πολυθόρυβη,
τη σεβαστή παρθένα, την ελαφοτοξεύτρα, που ρίχνει τα βέλη της,
τη δίδυμη αδερφή του χρυσόσπαθου Απόλλωνα,
αυτήν που μέσα σε σκοτεινά βουνά
και σε ανεμόδαρτες κορυφές
χαίρεται με το κυνήγι και τεντώνει τα ολόχρυσα τόξα της
εξαπολύοντας βέλη στεναχτικά. [...]
Όταν πια ευχαριστηθεί η κυνηγήτρα των αγριμιών
κι ευχαριστήσει το νου της, χαλαρώνει τα εύκαμπτα
τόξα της και πάει στο μεγάλο ναό του αδερφού,
του Φοίβου, στον πλούσιο τόπο των Δελφών, να ετοιμάσει
τον όμορφο χορό για τις Μούσες και για τις Χάριτες.

Ομηρικός ύμνος XXVII. Εις Άρτεμιν, 7ος-6ος αι. π.Χ.
(μετάφρ. Δ. Π. Παπαδίστσας & Ε. Λαδιά).

2.

Πέστε του βασιλιά: γκρεμίστηκαν οι πλουμιστές αυλές εχάθη,
δεν έχει ο Φοίβος πια καλύβι,
ούτε προφητικιά έχει δάφνη μήτε πηγή που να λαλά και το μελητικό νερό βουβάθη.

Ο τελευταίος, κατά την παράδοση, δελφικός χρησμός,
που δόθηκε στον αυτοκράτορα Ιουλιανό το 362 μ.Χ. (μετάφρ. Νίκος Καζαντζάκης).

3.

Ω! Φοίβε Απόλλωνα Πύθιε, τούτο
που σκαρφίζεται αυτός μπρος στην πόρτα,
στέρξε να βγει σε καλό
για μας όλους που αφήσαμε
κάθε πλάνη και λάθος.
Ω! Παιάνα, ιώ.

Αριστοφάνης. Σφήκες, 870 (μετάφρ. Τ Ρούσσο).

4.

Ἐσένα τὸν κιθαριστὴ τὸν κοσμοζακουσμένον
θὰ ψάλω, τοῦ τρανοῦ Διὸς Ἐσένα τὸ βλαστάρη,
τὰ λόγια Σου τ' ἀθάνατα θὰ τραγουδήσω, ἐκεῖνα
ποῦ φανερώνεις, ὦ Θεέ, γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ὅλους,
κοντὰ στὸ χιονοστέφανο τὸ βράχο! [...]
Τοῦ βροντεροῦ Διὸς Ἐσεῖς πανώριες θυγατέρες,
ποῦ ὀρίζετε πυκνόδεντρο τὸν Ἑλικώνα, ἐλάτε,
καί με τραγούδια, με χορούς, ὑμνεῖτε, διαλαλεῖτε
τ' ἀδέρφι Σας τὸ θεϊκό, τὸ χρυσομάλλη Φοῖβο.
Ἀπάνου ἐκεῖ στοῦ Παρνασσοῦ τοὺς δίκορφους στοὺς θρόνους
στά κρυσταλλένια τὰ νερά τῆς Κασταλίας προβάλλει
ἀνάμεσα στὰ Δελφικὰ τὰ πανηγύρια, ἀφέντης
τοῦ φημισμένου αὐτοῦ βουνοῦ, τοῦ μαντικοῦ του βράχου. [...]

Κωστής Παλαμάς. Ο Δελφικός Ὕμνος, 1894.

5.

Μ' ἐν' ἀσβηστο χαμόγελο ἦρτα ως σ' ἐσάς, Δελφοί!
Ὁ πετρωτός ἀνήφορος, που μόφεγγε στα σκότη της νύχτας
σπού ἀνέβαινα την τρομερὴ κορφή,
δεν εἶδε, ἀπ' ὅτε ἐσώριασε ἡ αὐλή σας, τέτοια νιότη!
Σαν πλάτανος ἐσειόντανε με τ' ἀστρα ο ουρανός'
κι ἀστραφτε ἀπάνου ο Παρνασσός ὡσμε το πέλαο κάτου,
κι ἀπ' τ' ἀστρα κι ἀπὸ τ' ἀστραμμα ο νους μου ο φωτεινός
ἐβλεπε πέρα ἀπ' τῆς ζωῆς τη μοῖρα ἢ του θανάτου. [...]

Ἄγγελος Σικελιανός. Ο Δελφικός ὕμνος (ἀπόσπασμα), 1927.

6.

Στους Δελφούς ἐμετρήθηκε το πνεῦμα δύο Ἑλλάδων.
Ὁ Αἰσχύλος πάλι ἐξύπνησε την ηχώ των Φαιδριάδων.
Lorgnon's, Kodak, opérateurs, στου Προμηθέα τον πόνο
ἐδωσαν ιδιαίτερο, γραφικότατο τόνο.
Ἐνας λυγμός ἐκίνησε τ' ἀπίθανα αὐτὰ πλήθη.
Κι ὅταν, χωρὶς να πέσει αὐλαία, ἡ ομήγυρις διελύθη,
τίποτε δεν ἐτάρασσε την ἱερὴ ἐκεῖ πέρα σιγή.
Κάποιος γυπαετός ἐσχίσε τον αἰθέρα...

Κώστας Καρυωτάκης. Δελφικὴ εορτή, 1927.

7.

Κουράστηκα να περπατώ πέρα δώθε στην Ιερά Οδό στη Στοά των Αθηναίων, στην Κρήνη, στο Ναό του Απόλλωνα, στο χώρο των Κιόνων, — κουράστηκα σάμπως να περπατάω αιώνες. Θαρρώ πως ανήκω στην οικογένεια κι εγώ των αγαλμάτων, πως έχω τα χρόνια τους και πιότερο ακόμη.

Τούτη η κούραση μόνο

μού απομένει δική μου, — και μ' αρέσει· — τί άλλο να πούμε;

Τί λίγο που κρατάνε — όχι μονάχα οι ανθρώποι, μα και τ' αγάλματα, οι πέτρες. Ερείπια. Ερείπια. Πόλεμος πάνω στον πόλεμο.

Φωτιά, σεισμός, λεηλασία. Κι ύστερα η γαλήνη των ερειπίων, καθησυχαστική, παρηγορητική, ατελεύτητη.

[...]

Ο Ηνίοχος με τα σπασμένα ηνία στο ατάραχο χέρι του, με τα μεγάλα, σκοτεινά, γυάλινα μάτια του μειλίχια μπροστά στο φως ή το σκοτάδι, ενώ στον κούφιο χαλκό του φωλιάζουν οι μικρές αράχνες που 'ρχονται απ' τα σκονισμένα πεύκα του απέναντι λοφίσκου. Κάποτε μια τέτοια αράχνη ξεπροβαίνει πλάγια απ' τις πτυχές του χιτώνα του, στέκεται λίγο δίχως να κοιτάζει τίποτα, κι ύστερα σέρνεται αργά στο άψογο πόδι πλάι στο λουρί του σανδάλου ή ανηφορίζει στο δεξί του κρόταφο και μένει ασάλευτη σημαδεύοντας απλά και οικεία το βουερό, απεριόριστο ανεξήγητο.

Τότε όλα παίρνουν κάποιο νόημα μέσα στην έλλειψη κάθε νοήματος — αυτή η ερημική κολόνα, εγκαταλελειμμένη στο ύψος της, ο Κλέοβις και ο Βίτων κάτω απ' τις παράφορες φωνές των τζιτζικιών, εκείνα τα χωριάτικα κιλίμια, απλωμένα στο κριπίδωμα του δρόμου, οι πέντε νέοι που συναντήσαμε το μεσημέρι με τ' ανοιχτά πουκάμισα, τις ροδοδάφνες και τα σπάρτα· — ωραίοι, ανόητοι, αναιδείς — εκείνοι που φωτογραφίζονταν δίπλα στ' αγάλματα.

[...]

Τί ήσυχη που κατεβαίνει η νύχτα. Σώπασε κι η κρήνη. Αδελφική σιωπή, ξεκούραστη κούραση, απέραντη· Ύστατη ευπείθεια· ολιγαρκής απελπισία — ίσως κι ολιγωρία. Και πάντα αυτή η ευγένεια και η γενναιότητα να κοιτάμε κατάματα τη Μοίρα. [...]

8.

Δίπλα μας πάνω στο άρμα του, ταξίδευε ο Ηνίοχος.
Ακολουθούσαν πίσω μας οι Φαιδριάδες.
Αντίλαλοι παράξενοι γύριζαν μες στη νύχτα,
μια νύχτα που δεν έμοιαζε όπως τις άλλες νύχτες
του κόσμου τόσο που, μπρος της, παραμέρισαν
ακόμα κι οι βασιλικές νύχτες των παιδικών μου χρόνων.
Ήτανε τόσο διάφεγγα όλα και ξεχωρίζαν
τά βουνά τόσο φωτεινά, πού έμοιαζε σάμπως κάποιος
συμπαντικός λαμπαδηφόρος, του Πυθίου Ἀπόλλωνος
Ἀποσταλμένος, τρέχοντας στά ὕψη, νά μᾶς συνόδευε
φωτίζοντας μ' ἕναν πυρσό πάνω μας τόν ὀρίζοντα.

[...]

Ὅρθιος ὁ Ἡνίοχος
στό πλάι μας πάντα, λάσκαρε κάθε τόσο τά γκέμια,
κοίταζε πάνω του τό σύμπαν καί χαμογελοῦσε.

[...]

Ἄς μή τελειώσει!
Χωρίς κουβέντα, χωρίς ψίθυρο, σά νάχαν
οἱ λέξεις ὄλες εἰπωθεῖ, σά νά μήν ἔκανε,
σά νά μή ξέραμε καμιά γλώσσα, ὅπως τ' ἀστέρια
καί τά ἔλατα τοῦ Παρνασοῦ, σιωπούσαμε. Ἐνα δάκρυ
εἶναι μιὰ γλώσσα πού μιλεῖ μ' ἀναρίθμητες λέξεις,
κάτω ἀπ' τήν ἀγιωσύνη τοῦ στερεώματος,
ὅταν γυρνᾷς ἀπ' τούς Δελφούς, μέ μόλις
συγκρατημένους τούς λυγμούς. Νομίζαμε
πως κάτι ἀκούονταν ἀπαλά, σάμπως πάνω ἀπ' τ' ἀστέρι της
νά παιζεν ἡ Σαπφώ τή λύρα της ἐνώ ὅλα σιωπούσανε
κι ἐμεῖς, καί τ' ἀστρα, κι οἱ ποιητές των αἰώνων, καί τ' ἀγέρι
το κοιμισμένο στις ἐλιές πάνω καί δέν ἀκούγονταν
παρά μόνο οἱ ἀντίλαλοι των Φαιδριάδων,
που βουίζαν κι ἀντιβουίζαν μέσα σε ὅλη τή νύχτα,
τή νύχτα αὐτή τήν πιο ὀμορφή της ζωῆς μας που ποτέ
δέν θα ξανάρθει, ἀντίλαλοι που ἔμοιαζαν σάμπως κάποιος
πρωτάγγελος μες στη σιωπή, ὀρθιος, νά ἐπαναλάβαινε:

«Ω, μα τον Δία! Τι χρειάζονται οι λέξεις στην αγάπη;»

Νικηφόρος Βρεττάκος. Επιστροφή από τους Δελφούς, 1957.

9.

Αναστηλώνεται Νοέμβρης τῶν Δελφῶν.
Ἀπόβροχο στίς μετώπες τῆς ἀπορρόφησής του.
Σύννεφα πού δέν θά φύγουν μοιράζονται θρόνους.
Ζωφόροι φύλλων κίτρινων κοσμοῦν
Ἄντισεισμικά ἀνάκτορα ἀνέμων.

Πομπή σκαλοπατιῶν.
Προπορεύονται οἱ ἀρχές τοῦ τόπου ἄσαρκοφάγοι.
Ἀκολουθοῦν βασιλεῖς, προσκυνητές τῆς προφητείας
ἀρχηγοὶ πολέμων μέ δῶρα πού στέλνει ἡ φιλοδοξία
στούς μάντιες τῆς αἰῶνες κοιλαράδες βραδυκίνητοι
μέ τίς ἐπαναλήψεις παλλακίδες τους.
Φρουρά τῆς ροῆς σωματοφύλακες ἐκατέρωθεν·
σαρκοφάγοι πάλι μέ τίς περικνημίδες τους
—τσουκνίδες καί ξερόχορτα.

[...]

Καντίνες. Κάτι γιά τὸ δρόμο. Σάντουιτς,
ἀναψυκτικά, ἐμφιαλωμένο λάλον ὕδωρ.
Μάρμαρα πάλι, ἀφιερώματα σέ πέτρες
χαραγμένες. Δύσκολα διαβάζω.
Τὸ σκληρὸ ἔμαθα πῶς χαράζει
ἀλλὰ ὄχι πῶς χαράζεται.
Ἄργα συλλαβίζοντας ἀναστηλώνω
μόνον τῆ λέξη ΕΠΤΟΗΘΗ. Μόνο; Ὁχι καί μόνο.
Ἀκουστό ἀνά τὸν κόσμον τὸ Ἐπτοήθη.
Μαντεῖο.
Γᾶς ὀμφαλός.

Κική Δημουλά. Γᾶς Ὀμφαλός, 1988.

10.

Κατά το μεσημέρι στο Μουσείο, ξανακοίταξα τον Ηνίοχο. Δεν έζησε πολύ στα μάτια των παλαιών, καθώς μας λένε. Ένας σεισμός έθαψε το έργο εκατό χρόνια αφού το έστησαν — αυτός ο αιώνιος διάλογος, στους Δελφούς της οργής της γης και της ιερής γαλήνης. Έμεινα πολλή ώρα κοντά του. Όπως και άλλοτε, όπως πάντα, αυτή η ακίνητη κίνηση σου κόβει την ανάσα· δεν ξέρεις· χάνεσαι· έπειτα προσπαθείς να κρατηθείς από τις λεπτομέρειες: τα αμυγδαλωτά μάτια με το στηλό διάφανο βλέμμα, το θεληματικό σαγόνι, τις σκιές γύρω στα χείλια, στον αστράγαλο ή στα νύχια του ποδιού· ο χιτώνας που είναι και δεν είναι κολόνα· κοιτάζεις τις ραφές του, τις ταινίες που τον συγκρατούν σταυρωτά· τα γκέμια στο δεξί χέρι που μένουν εκεί κουβαριασμένα, ενώ τα άλογα έχουν καταποντιστεί μέσα στο χάσμα του καιρού. Έπειτα η ανάλυση σε ενοχλεί· έχεις την εντύπωση πως αφουγκράζεσαι μια γλώσσα που δε μιλιέται πια· τί σημαίνουν αυτές οι λεπτομέρειες που δεν είναι δεξιότητες· πώς εξαφανίζονται έτσι μέσα στο σύνολο· τί υπήρχε πίσω από αυτή τη ζωντανή παρουσία· διαφορετικές ιδέες, διαφορετικοί έρωτες· διαφορετική προσήλωση. Έχουμε δουλέψει σαν τα μερμήγκια και σαν τις μέλισσες πάνω σ' αυτά τ' απομεινάρια. Πόσο την έχουμε προσεγγίσει την ψυχή που τα έπλασε; Θέλω να πω: αυτή τη χάρη στην ακμή της, αυτή τη δύναμη, αυτή τη μετριοφροσύνη, κι αυτά που συμβολίζουν τέτοια σώματα. Αυτή τη σίγουρη πνοή που κάνει τον άψυχο χαλκό να υπερβαίνει τους κανόνες του λογικού μας και να γλιστρά μέσα σ' έναν άλλο χρόνο, καθώς στέκεται εκεί, στην ψυχρή αίθουσα του μουσείου.

Γιώργος Σεφέρης. Δελφοί (απόσπασμα από τις Δοκιμές), 1961.

11.

Πάνω στους Δελφούς, αφού περάσεις το χωριό, και σε φέρει ο δρόμος μπροστά στο τέμενος, έχεις το αίσθημα πως μπήκες σ' έναν τόπο ξεχωρισμένο από τον άλλο κόσμο. Είναι ένα αμφιθέατρο φωλιασμένο πάνω στα πρώτα σκαλοπάτια του Παρνασσού. Κατά την ανατολή και το βοριά, τον κλείνουν οι Φαιδριάδες: η Υάμπεια που κατεβαίνει σαν την πλώρη ενός μεγάλου караβιού και κόβει τη λαγκαδιά· η βόρεια Ροδινή όπου ακουμπά σχεδόν το Στάδιο. Κατά τη δύση ο βραχώδης τοίχος του Αϊ-Λια, και πιο πέρα τα βουνά της Λοκρίδας, η Γκίονα, όπου βλέπεις τον ήλιο να βασιλεύει. Αν γυρίσεις τα μάτια κατά το Νοτιά, έχεις μπροστά σου τις ρωμαλέες γραμμές της Κίρφης και, στα πόδια της, τη λαγκαδιά του Πλειστού. Ο Πλειστός είναι ξερός το καλοκαίρι· βλέπεις να γυαλίζει στον ήλιο η στεγνή κοίτη του, όμως μια ροή από λιόδεντρα ξεχύνεται, θα 'λεγες, και πλημμυρίζει όλο τον κάμπο της Άμφισσας, ως το γιαλό, όπου τα πρωτοβλέπει ο θαλασσοπόρος. Πιο κοντά, είναι στιλπνές οι πέτρες των ερειπίων της Μαρμαριάς, όπου ξεχωρίζουν οι τρεις κολόνες της Θόλου. Πήγαινα να ξεχάσω την Κασταλία. Ωστόσο το νερό της έχει μιαν ευωδιά από θυμάρι.

Γιώργος Σεφέρης. Δελφοί (απόσπασμα από τις Δοκιμές), 1961.

12.

Ηνίοχος.

Aurige. Λέξη λατινική που σημαίνει “οδηγός άρματος”. Στα ελληνικά λένε ηνίοχος, “αυτός που κρατά τα ηνία”. Στην τρέχουσα πραγματικότητα σημαίνει τον αμαξά, αλλά από την ανακάλυψη στους Δελφούς, το 1896, ενός υπέροχου χάλκινου αγάλματος που βάφτισαν Ηνίοχο, η λέξη, στο εξής, σημαίνει αυτό το έργο.

Την πρώτη φορά που Τον είδα - ναι, του Ηνίοχου του αξίζει ένα Ταυ κεφαλαίο - ήταν το 1947, στο μουσείο των Δελφών. Η Ελλάδα βρισκόταν τότε στην καρδιά του εμφυλίου πολέμου και όλα τα έργα είχαν κλειστεί σε κιβώτια. Μόνο ένα από αυτά, ανοιχτό, άφηνε να φαίνεται ένα χάλκινο κεφάλι με αδειανό βλέμμα: του Ηνίοχου. Δεν μπόρεσα να Τον δω ολόκληρο παρά στο δεύτερο ταξίδι μου, το 1955. Στεκόταν ορθός, παράμερα, μόνος, αφού ποτέ δεν ξαναβρήκαν τα άλογα, το άρμα ούτε τον ιδιοκτήτη του άρματος που ασφαλώς στεκόταν στο πλάι του. Μόνος και αλησμόνητος.

Το βλέμμα του - που ξανάγινε ζωντανό - είναι αυτό που κυρίως κράτησα στη μνήμη μου. Μία ματιά που φαινόταν να στυλώνει μπροστά σ' ένα δρόμο δόξας, μέσα από ένα πρόσωπο ποτισμένο από ήρεμη σιγουριά: ο Ηνίοχος είχε περάσει καλά τη δοκιμασία, αλλά η νίκη του δεν θα σταματούσε εκεί, γιατί είχε γίνει το ζωντανό, το θριαμβικό σύμβολο της Ελλάδας και όλων των Ελλήνων. [...] Έτσι γράφτηκε μέσα μου, μέσα από τον ηνίοχο η ιστορία μίας Ελλάδας ανώνυμης, νικηφόρας. Μία ιστορία καμωμένη από κείνους που δεν άφησαν ποτέ κανένα άλλο όνομα παρά αυτό ενός ηνίοχου.

Jacques Lacarrière. Ερωτικό λεξικό της Ελλάδας, λήμμα Ηνίοχος, ελλ. μετάφρ. 2002.

Ανακαλύπτοντας τη Φωκίδα

Εκπαιδευτικές δράσεις σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους
της Εφορείας Αρχαιοτήτων Φωκίδας

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Πολιτισμού

Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων
και Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Εφορεία Αρχαιοτήτων
Φωκίδας

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

delphi.culture.gr